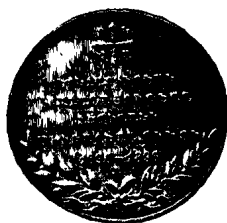
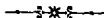

ԵՐԿԶԱՐԻՒՐԵՄԵԱԿ

ՔԱՅԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՈՆԵՈՒԹԵԱՆ

ՄԵՒԹԱՐԱՅ

Եւ մանուկ հասակէն, և գրեթէ խանձարուքէն, սկսաւ փայլել Մխիթարայ վրայ՝ իւր ապագայ գործում կենաց կայծն և ապագայ մեծութեան դրոշմն. սակայն ճորա բուն և իսկական գործունէութիւնն կը սկսի իրեն քահանայութեանէն, զոր ընդունեցաւ՝ գրեթէ բոնատաատ՝ անարժան համարելով զինքն այնպիսի մեծ աստիճանի, յամին 1696. Այն ժամանակէն ի վեր մինչև այս օրս անցան ամբողջ երեք հարիւր տարիներ. և այդ երկու դարուց շրջանին մէջ անդադար գործեց այն մեծ Ռզիմ, ապրեցաւ, — զի մահն չի կրցաւ խանգարել նոյա գործունէութիւնը, — վառեց, մերշնչեց, յառաջ մղեց ազգը և գրականութիւնը, ինչաւ յասպարէզ բամիլ և գրով՝ յառաջադիմութեան շահը ի ձեռին, առանց կամք առնելու կամ յետ մահանելու պէտք պիտի դժուարութեանց առջև, որոց լոկ ստուերն կարող էր ահարեկել զմեզ. և մա այս ամէնը ըլլաւ — մահուանէն վերջն այլ — իրեն հաստատած և իւր անունը կրող Մխիթարութեանց ձեռքով։ Մխիթար՝ իւր բոլոր էութեամբ՝ հրաշայիք

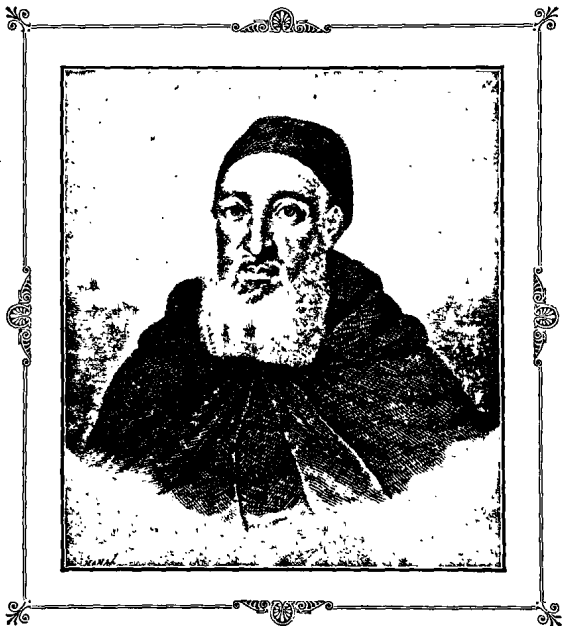
մ'է. և բնաւ պիտի չի տարակուսիմք այս բանը ըսելու, եթէ լւր դարուն և նոյն ժամանակի ազգերնու համաձայնաբեր ի նկատի առնունք։ Եթէ մերկայիս մէջ գիտութեան ըրած հսկայաբայլ զարգացումը բաղդատելու իմիւր 50—60 տարի յառաջ եղած ժամանակաց հետ, չենք կարող զարմանքովս զսպել. ապա ի՞նչ պիտի ընենք, եթէ երկու հարիւր տարի ետ երթանք՝ մինչև այն ժամանակները, յորս Մխիթար ապրեցաւ, գործեց և ամենահազաւ։ Մենք — մեր ամենագլխի հմարմեքով և յառաջադիմութեամբ — զարմանքէն դուրս ուրիշ բան կարող չենք ընել Մխիթարայ գործոյն վրայ, մենք, կ'ըսեմք, որ կը պարծինք մեր դարուն գիտութեամբ և գիտեանով, և զայն Ուրբեկ կոչելու փորձութիւնը կ'ունենանք, այդ, ոսկեւար... Գրեմք յայնչապէս կ'ըսէր ազգային լրագիրներէն մին։

Երևակայեմք զինացմնիս բոլորովին անծանօթ ծով մի, որուն երեսը դուրս ցցուած կ'երևիմ ահագին ժայռեր մման կիկլոպներու. ծով մի, զոր մեզմէ յառաջ ոչ ոք կարեի է՝ բայց միայն սակաւակիւն յանդուգն անձիւր, որոնք ի վերջոյ

մաւաքեկեր են... և մենք ստիպուած ենք ամ-
ցմիկ այդ ծովէն միայն ուղեցուցիմ օգնութեամբ:
Բայց ահա, այն ինչ կը սկսինք մեր յամուզմ
արշաւանքը, կը պատէ զմեզ թանձր մառա-
խուղ մի՞ որ կը ծածկէ աչքերմէս ամենայն ա-
ռարկայ. երկինք կ'որոտայ վերէն, ծովը կը մը-
ռընչէ վարէն, հովմ չորս կողմէն կը հնծէ, ժայ-
ռերը կը սպառնան. և այս համատարած փո-
թորկէն՝ քնեւազուցի ասեղն ևս կ'այլալի... վը-
տամզմ ամհրաժեշտ է, աղի արծամ կը դառ-

մանք, տեղերմիս կը գամուիմք և արշաւանքմիս
յառաջ տանելու դիտաւորութեմէն կը հրաժա-
րինք: Բայց ոչ այդպէս քաջասիրտ մաւաքեմ.
Յառաջ, կ'ըսէ մա ինքն իրեմ, որոյ արկութիւնմ
կը կրկնապատկի դժուարութեանց առջև, —
և կը կտրէ կոհտկեմերը, կը դիմադրէ հովերում,
կը յաղթէ մառախուղիմ, մորամոր հորիզոններ՝
ամծանօթ աշխարհներ ի լոյս կը հանէ... այդ
քաջասիրտ մաւաքեմն է Մխիթար:

Մխիթարայ դիտած գործն, որ է՝ վերածնու-

թիւն մի ամբողջ ազգի, ամհատի կայրողութե-
մէն վեր էր, հաւաքական ուժեր պէտք էին.
այս քանս լաւ ըմբռնեց Մխիթար, և իւր բոլոր
նիզը և ջանքը առ այն ուղղեց, և թերեւ մորա
մեծագոյն արդիւնքն այս քանիս մէջ է: Ուզեց
մա այնպիսի գործ մ'ընել, որ իրմով չի վերջա-
մար, իւր դարում համար միայն օգտակար չի
լինէր, այլ կ'ամգում մնայր և տէէր՝ ցորայի
կամգում կայր և կը տեսէ իրեմ ազգմ: Մխիթար

տեսաւ իւր ազգը մօտէն, զմեց մորա երակը
և տեսաւ թէ հիւանդ էր, մահացուն հիւանդ,
իմացաւ մորա էութիւնը քայքայող պատճառ-
ները, իրենց տեսչութեան և քննութեան:
Տեսաւ մա մոյմ ժամանակի կրօնից և գիտու-
թեանց գլխաւոր կեղծումները, — տեսաւ էջմի-
ածնի, Սևանայ, Ս. Նշամայ և Բասենոյ վամ-
քերը, որոնց մուկրական որմերում մէջ իրենց
աստիճանիմ և մպատակիմ հակառակ իրեր միայն

տարմնեռու բերմէն իսկ լսե՛ր եմբ: Ապա ի՛րջափ
աւելի մեծք որդիքս, իւր արդեանց ծնունդքս,
իրաւունք և պարտք ունիմք՝ ո՛չ միայն հիամա-
լու, այլ և ամէմ առթիւ՝ որ կը պատահի՝ ար-
ծամ մի, կոթող մի կամզմելու իրեմ, ըստ իւր
մեծութեամ և արժամեաց: Յոյժ նպատակաւ է
առիա որ այս տարի, իրեմ քահանայութեամ և
գործածութեամ Երէն-բե-բե-լու լինելով, ուղեցիմք
սովորականէ դուրս աւելի շքեղ համդիսիւ, բա-
նաստեղծութեամբք և երգերով, և այս համդիսիւ
նուկրուած ամբիմը յիշեւօք կատարել իրեմ եր-
ջամիկ մահուամ տարեդարձը. մամաւանդ թէ
ի մի խառնել իրեմ երկրաւոր և երկմաւոր քա-
հանայութեամց ամոռը յիշատակները, — միով
մարտօտի կապել իրեմ կեանց ծաղկաբար բող-
բիլը և պտղաւից հատումնալը, — մահը և ամ-
մահամալը:

Համդեւոր կատարուեցաւ Մայիսի 10ին, վա-
նացս մեծ գրատամ մէջ, մախազահութեամբ
Գերապայծառ և Արհիապատիւ Գլխոյ Ունտիս
և Մերկայութեամբ հասօրէն ամծանց Միաբա-
նութեան և քարծրագոյմ դասու աշակերտաց
Մ-Ռափ. վարժարանի: Նախ և յառաջ յարգոյ
նառախօսմ, յետ համառօտ յառաջաբան մ'ը-
նելու, այսպէս կը սկսի իւր մեքորդը:

Արհիապատիւ Գեր. Տէր, Վեր. հարք
և պատռական եղբարք,

ՅՈՐԺԱՄ յակն արկանիցեմք զտիեզերս և
զհամակերտս, ոչ ինչ ի տեսութեան անդ Աւ-
տուծոյ այնպէս ի զարմացումն կրթէ զմեզ,
որպէս սերտ միաբանութիւն համօրէն արա-
բածոցն առ միմեանս. և ոչ ազգակցացն և
համարարոյիցն եւթ, այլ որ ևս զարմանալին
է, հակառակացն իսկ բնութեամբ և ազգաւ.
որպէս զի օրինակ իմն Հրոյ և լրոյ առ միմեանս
բնակել հանութեամբ, որպէս տեսանեմք բա-
զում անգամ: Ընդ որ քանչացեալ իմաստ-
նոյ ուրումն, կառաց նմանեցուցանէ զաշ-
խարհն, և զտարերսն՝ երկմարաց չհամադ-
գեաց, որք և քան զհամագործին խաղաղու-
թեամբ և զուգութեամբ ընթանացեն: Այս
միաբանութիւն չէ՛ ինչ այլ, բայց նոյն ինքն
սէր ընդ այլով յորդորմամբ: Առդ ի խնդրել

մեր զսկիզբն այսքանոյ դաշնակաւոր կցոր-
դութեան և սիրոյ արարածոցն առ իրեարս,
լսեմք յառաքելոյն՝ եթէ ինքն իսկ աղբիւր
և պատճառ նոցին սէր է հութեամբ, և ըստ
խրոմմ էութեանն անծախի զոյ զարարածան.
«Աստուած» սէր է»¹:

Սէր, զոր այնչափ պինդ ունին ստեղ-
ծուածք անբանաւորք, ապաքէն արժան էր և
բմբոն՝ զի սերտագոյն ևս իցէ ի բանաւորսն,
ի մարդիկ ասեմ, որք ճանաչեն զԱստուած և
զանձինս և զնմանիս, և վայելին յայնչափ
առատ բարութիւնս արարչին: Այլ եղով,
զի զնորին հակառակն տեսանեմք յանցեալ
վէպս մարդիկ և զարդիս: Անդտոն յա-
ռապին եղբարսն ձենս միոյն թաթաւի յա-
րիւն միւսոյն: Ըստ բազմանալ մարդկան՝ ա-
ձեն և սփռին ազգք ընդ ոլորտս երկրի. և
թէպէտ զատեալք ի միմեանց սահմանօք եւ
բնակութեամբք, սակայն և այնպէս չչաղա-
րեն յառնել ընդդէմ միմեանս, և մաշել և
սպառել զմիմեանս ի սայր սուսերի: Եւ
զի՛նչ. մի թէ տնկակից ինչ և աստուածա-
դիւր իցէ ի մարդիկ այս քէն և վրէժ առ
միմեանս: Ո՛չ անդր. չէր մարթ որ սէրն է՝
ստեղծուլ զատելութիւն. այլ այս ծնունդ է
զժոխոց, հաղորդեալ յետոյ ուրեմն առ մար-
դիկ: Եւ զի այս այսպէս է, յայտ անտի է՝
զի ի՛նչնէ՛ Գրիստոս յերկնից՝ ՚ի բաց բառ-
նալ զթշնամութիւն և հաստատել անդէն
զխաղաղութիւն. և զուարթունքն աւետաւորք
զայստեան նորին աղաղակէին «ի մարդիկ հա-
նութիւն»: Գրիստոս աւետարանաւն իւրով և
ամոք վարդապետութեամբն զազինս ոխե-
րիմս միմեանց՝ ածէ միւսանգամ զմիմեամբք,
և թողեալ նոցա ժառանգութիւն յաւիտե-
նական զխաղաղութիւն և զսէր², դարձ առնէ
անդրէն ի փառս իւր յերկինս: Այլ թշնամին
ոգւոց ոչ զազարէ և յանդամնս Գրիստոսի
և ի գնեալսն արեամբ նորին՝ սերմանել զու-
րմն Հոյոյ ատելութեան և քինու. և ի ձենս
խօթամիտ արանց ոմանց բաժանս արկանէ
յիշեղեցում: Մոլորութիւն առ բազումս զհըշ-
մարտութիւն փոխանակէ, վառէ զեղբայր
ընդդէմ եղբօր. և որ զժպչի ևս է, տայ
պարտաւորին հալածել զարդարն մահու չափ:

Յայսպիսի աղէտս եկեղեցւոյ բանալ Մխի-
թար զայնս ՚ի լոյս: Մանուկ մտավարժ ի
ընէ, և ձօնացեալ երկնային բազում պար-
զեօք, յաստուածային իմն տեսչութենէ՛ տայ
յաշակերտութիւն երկուց սրբանեալ հաւա-
տաւոր կուսանաց, որպէս ծաղիկ նորարոջ-

1. Ա. Թղթ. Յով. Դ. 8.

2. Յով. ԺԳ, 34. ԺԳ, 27:

բոլորի փափուկ ձեռք և ի խնամոտ, որք ընդ աստուածոհէն խմատութեանն ծնուցանեն զան և յոգի Յիսուսի, ի սէր եղբարց ան- զամակցաց ի Քրիստոս, ի հաւատա կաթո- ղիկէ եկեղեցւոյ: Պատանին աստուածասէր անգատին ի աղայ տիոց հարեալ ի սէր քա- հանայական կոչման և ի նախանձ փրկու- թեան հոգւոց, այլ մանուանդ ի վերուստ ձգեալ ի նոյն, որպէս ծանուցաւ ի տեա- լեան սրբասուն դաստիարակացն իւրոց, ա- ռաւել քան յարտաքին դպրութիւնս՝ միտի յուսումն աւետարանին և եկեղեցական դրա- բութեան: Ընդ անշքութեան հայրենեաց և տունի ի ներքա բերէ ընդարդայ իմն փար- թամութիւն լաւութեանց և բարեպաշտու- թեան, որովք զօրոտէր զաչս տեսանելեացն՝ առաւել քան զմարդկօրէն լիացուցիչ մեծու- թիւնս: Տուեալ զանձն ի խտտամբեր ճգուեալ յայնպիսում ի ճիղմ հասակի, յաղօթս հա- նապաղորդս, ի պահս և ի խորգ, զօղեալ թաքուցեալ ի փան բազում անդամ, և ընդ խիտ զեկեղեծիք վանականի զփափուկ ան- զամուն սրդելով:

Այսպէս ընդ վարուցն և զմիտս գլխու- վին առն կատարելոյ յանձին բերելով, սկը- սանի խոխոյ անդադար և տակաւ ի վե- րայ հասանել արեւոյց և հերձուածոց եկե- ղեցւոյ: Մտանէ ի տուն Աստուծոյ և լսէ ի Քրիստոսէ, եթէ միայն նշանակ աշակերտաց իւրոց՝ սէրն է: «Յայսմ գիտացնեն ամենե- քեան՝ եթէ իմ աշակերտք էք, եթէ սիրեցէք զմիմեանս»¹: և ելեալ արտաքս, տեսանէ՝ զի պանծացեալքն ի Քրիստոս իրրե զգնա- րիտ աշակերտս նմին՝ զազանութեամբ զմի- մեանս խաճատեն: Յապուշ կրթի Միխիթար ընդ անհնարին չարիքս, եւ սարսափին գնայ զոսկերօքն: Յառաջ մատուցեալ հարցանէ- ցնոսա զպատճառս այնպիսոյ անսգորոյն թշնամութեան: Եւ ահա խնդիրս և խտիրս իմ դաւանութեանց առաջի դնեն նմա: Ան- ղայն միւսանգամ զարմանայ պատանին ընդ- յայս բան, զի լսէ յառաքելոյն՝ թէ ի հա- ւատս Քրիստոսի չէ մարթ այլ և այլ կարծիս ունել: «Մի հաւատք»²: Լէ՛ դարձեալ ի բերանոյ քրիստոնէից յորդրման իմն պեա- պեան տուեալ եկեղեցւոյն Քրիստոսի, եկե- ղեցի հայոց, յունաց կամ հռոմոց, ոչ ըստ այնմ ինչ մտաց՝ որովք կարդային առաքեալքն և հարք սուրբք զօղովս քրիստոնէից որ ի գաւառս գաւառս կամ ի քաղաքս, այլ ընդ

անուամբք փակելով զանազան վարդապե- տութիւնս հակառակս միմեանց: Ի լուր այս- պիսի խեղաթիւր իմացուածոց անուանեց ժողեցնեալս իմն կարծէ Միխիթար զազգս քրիս- տոնէից, զի ստեպ լսէր յառաքելոյ անտի, թէ Քրիստոս «զորդիսն Աստուծոյ զցրու- եալսն» ի միմեանց լեզուաւ և զնացիւք և կրօնիւք «ժողովեաց ի մի»¹: և դար- ձեալ ի միամէն՝ եթէ այսուհետեւ «Արք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի»²:

Տեսեալ աստուածասէր պատանւոյն զօր- հանապաղ այսպէս անարգեալ զանուն Քրիս- տոսի և զվարդապետութիւն ի հաւատալեցող անտի իւրոց, ի խոր խոցի սիրտ նորա: Յա- լել ցաւէ նմա ընդ խտորումն քրիստոնէից, բայց հորիւրապատիկ ևս դառնանայ՝ ի տե- սանել զազգն իսկ իւր ի նոյն չարիս գա- ռածեալ: Այնեք և տեսանէ՝ զի այսօրինակ գնացք հակառակ են հոգւոյ Քրիստոսի. և զողմամբ լսէ զաստուածեղէն պատգամն՝ զի «Եթէ քք զհոգի Քրիստոսի ոչ ունի, սա չէ նորա»³: Այս բան արտասուս կորցէ յաչոց նորա ի վերայ մերձաւորաց իւրոց, զորս սիրել ստիպէր զնա արին՝ որ յերակուսն խաղայր և ի սրտին: Յառաջ կոչէ զհարս մեր սուրբս, որպէս ստէ պատմութիւն վա- բուց իւրոց, հարցանել և քննել՝ թէ ուստի այս արմատ դաւնութեան հերձուածոց ի վեր ելեալ իցէ ի մեզ, Հարցանէ նախ զու- աստուն հոգւոց մերոց զմեծն Քրիզոր, զս- րոյ անուն բազում անգամ յանիրաւի և յան- ձաւս խառնեալ տեսանէր ի խնդիրս անդ հերձուածոց. և զայս պատասխանի առնէ նմա երանելին. Ես ծնայ յաւազանն սուրբ և ուսայ զօրէնս Քրիստոսի եւ զվարդապե- տութիւն ի ձեռն այլոց ազգաց. ոչ գիտեմ այլ եկեղեցի Քրիստոսի և զհաւատս, բայց զմին միայն՝ զկաթողիկէն և զառաքելական, և զՊետրոս՝ «վէմ հաստատութեան ամե- նայն եկեղեցեաց»⁴, որ չինեալք են ի վե- րայ նորին: Փեղեցիք բան. այլ նա ոչ կասի հարցանել զայլ ևս աստուածընտիր հոգիւսն մեր, և մատչի առ վերին պայազատ աթո- ռոյ և արեան նորին առ մեծն Սահակ. Սա՛մ ինձ, աղաչեմ, և դո՛ւ որպիսի՞ ինչ իմանալ- ցես զեկեղեցի: Եւ ահա բանայ սուրբն զաս- տուածաբան չրթունսն և բարբառի: «Որ այլ և այլ կամի ասել (զեկեղեցի), յայտ-

1. Յովհ. Ժ. Ժ. 32:

2. Պաղատ. Գ. 28:

3. Հովհ. Ը. 9:

4. Աղաթ. Թ. 62 344:

1. Յովհ. Ժ. Ժ. 33:

2. Եփես. Գ. 4:

նապէս և զհաւատոցն ցուցանէ բաժանումն
... քանզի յայտնի եղև անբակ միութիւն,
և ոչ երկպառակեալ, որպէս կամեցան պա-
տառումն առնել և կոխի վաղվազակի՝ տըխ-
մարութեամբ իւրեանց... Հշմարիտ հաւատն
է եկեղեցի, որ դուամար է իննէ զմեզ 'ի մի
միաբանութիւն գիտութեան որդւոյն Աստու-
ծոյ... Սի՛նչ իմանայցեմք զասելն (Քրիս-
տոսի) ցՊետրոս՝ վէ՛մ. մի թէ որպէս զմի ոք
'ի քարանց. քաւ լիցի, այլ մարդ բանաւոր,
գլուխ առաքելական դասուն... Ապա ու-
րեմն և շինեալքն 'ի վերայ նորա՝ շին քարինը
անշուռնք, այլ մարդիկ՝ նորին հաւատոյ հա-
ղորդակիցք... 'ի ճշմարիտ հօտէն Քրիստոս-
սի՝ որ է եկեղեցի Աստուծոյ, նա միայն է
պատառեալ և անշխտեալ՝ որ 'ի Հերձուածս
կործանի և մեղաց լինի պաշտօնեաց » :
Ասոյն տան պատասխանի ամենայն Հարձն
անբոք ըստ նմանէ, զոյս և Հարցանէ Մխի-
թար. զՊարզմանիչն ասեմ, զՆաբեկացին
Փրիգոր, զՆորհալին՝ Ներսէս. զՔրիզորեանն
վկայաւորս, զԼամբրոնացին՝ Ներսէս, և զայլ
բազումս. որոց յայսպիսի աւետարանական
ողմտութիւն և անսպակ առատայրօք վար-
դապետութիւն՝ թափանցանն 'ի սիրտ ճշ-
մարտաւոր պատանւոյն, և յայտ յանդիման
մերկանի նմա զողորմ վիճակ եղբարց իւ-
րոց զարտուղեոց 'ի նոցին շաւղէ :

Եւ յորժամ ածէր զմտաւ թէ քանի ա-
հագին աղէտք են յօտարութեան անդ՝ ի
զնացից նոցուն, յորժամ տեսներ զանտի
յառաջ եկեալ չարիսն յազգիս, զթուլութիւն
յաստուածպաշտութեան, զտգիտութիւն կա-
րեւոր իսկ մասանց կրօնից՝ ոչ առ սինըոր
մարդիկն միայն, այլ բազում այն է՝ զի և
առ վիճակաւորս իսկ և եպիսկոպոսուն, կամ
զվարդապետութիւն հակառակս ակնյայտի
իսկ վկայութեանց աւետարանին, կամ զան-
միաբանութիւն առ միմեանս ի նոսին, զտու-
րեալի փոփոխմունս ի շնորհս աստուածա-
յինս, զգնտամտութիւն բարձի և փառաց,
զիստութիւն արտից՝ զորոյ բազում անդամ
զփորձ էառ ինքնին՝ փոխանակ փափկութեան
և քաղցրութեան, որ սեպհակաւք են ճշմարիտ
աշակերտաց Հեղոյն Յիսուսի, զեղծութիւն
ի պահպանութիւն օրինացն Աստուծոյ, և
զյայտնապէս Հակառակս նոցին զնացս, ըզ-
բարձումն զեղեցիկ կարգաց սրբոց հարցն,
և ընդ այնոցիկ սարդեալս ի ներքս զյոռու-
թիւնս՝ զորս աւանդութիւն սակաւամանա-
կեան նուիրականս իմն ընծայեցուցանէր, պա-

հանձ խիտտ ի ժողովել զտուքս հօտին, և
չաւնել ինչ փոյթ զյառաջադիմութենէ և
զփրկութենէ՝ նորին, այլովքն հանդերձ. յոր-
ժամ՝ ասեմ՝ զայս ամենայն տեսանէր նա
յազգիս, յորոյ վերայ մեռաւ Յիսուս, և
քրտամբ և արեամբ չափ աշխատ եղեն և
վաստակեցին այնչափ սրբազան հարք և հայ-
րապետք, զայսպէսին ի նմա աղիք իւր, և
սիրտ՝ որ օթեվանն էր աստուածեղէն սրբոյն
և իւրոց մերձաւորաց՝ պատուէր առ ցաւոցն :
Եւ ահա յայսպիսի տաղնապ և ի կիրո
Հոգւոյն, որք տառապեցուցանէին զնա ընդ
ժամանակս ոչ սակաւ, յղանայ Մխիթար ի
միտոն՝ զմեծն՝ զգեղեցիկն՝ զվեցեմականն ի
խորհուրդս, զխորհուրդ հանելոյ զապգ իւր ի
չաւիղս և ի հաւատս հարց մերոց : Յղանայ
զխորհուրդս զայս. « Եւ արդեօք. մի՞ թէ յա-
ննէ ինչ, ի բաց տար. զմտան Աստուծոյ տե-
սանեմ՝ ես ի ամին : Աղէ՛, ածէք զմտաւ գտե-
սիլն զայն աստուածային դատարարակոցն
իւրոց զգաստ կուսանացն, որոց երևութա-
նայր մասնուկն Մխիթար խորտակելով զսառն
և ի բաց պիղելով զկուտակս թանձրութեան
ձեռնն ի ճանապարհէ՝ որ հանէր ի տաճարն
երկնից : Ահա տեսիլն արդիւնք լինին ի պա-
տանին հասեալն յարբունս, և յարդէն կո-
չեցեալն Հնգետասանաւայ ի պաշտօնս սար-
կաւազութեան : Քրտեք տալքէն, զի խոր-
հուրդս մեծամեծս իբրեւ զայն՝ Աստուծոյ
միայն է շնչել ի մարդիկ : Վասն որոյ ամե-
նայն աստուածային է աստանոր, ամենայն
արժանի բազում ակնածութեան : Այսպէս
անեալ զիտէր Մխիթար, թէ չիք ինչ մեծաւ
գոյն և պատուականագոյն ընդ արեգակամբ
քան զպաշտօն՝ զոր մատուցանեմք արարչին
տիեզերաց : Այլ կրճիմն մեծ ի միջի կայ ընդ
պաշտօն և ընդ պաշտօնս. պաշտօն՝ որ ոչն
մատուցանի ըստ այնմ՝ զոր Աստուած պա-
հանի՛ն, չհաճի ընդ այն Աստուած. այլ պաշ-
տօն որ « Հոգւով և ճշմարտութեամբն » : Եւ
այն է ընդունելի նմա իբրեւ զանշահատու-
թիւն խնկոց : Ոչ այլ ուստեք ուսանեալ զու-
ղիղն պաշտօն, բայց յաւետարանէն՝ զոր ետ
մեզ Քրիստոս. և ոչ այլ ուրեք դտանեմք
զայդ պաշտօնս պահելով անաղարտ, բայց յե-
կեղեցւոյ՝ որ ամենեկին հաւատարմին է և
սուրբ ի վարդապետութեան աւետարանին,
յաւանդս առաքելոցն Յիսուսի և ի զնացս
իւր. այն ինքն է՝ կաթողիկէ եկեղեցի...
Աստանոր ընդ շնորհացն Աստուծոյ տեսա-
նեմ ես ի Մխիթար զեղեցիկ փայլեալ զողմ-

մտութիւնն և գուշմութիւն, իմաստութիւն իմն երկնային, ընդարձակութիւն մտաց, գվեւ-մութիւնն և զբարձրութիւն խորհրդոց. հա-կիրն ասել, տեսանեմ ի նմա մեծութիւն՝ զոր դուն ուրիշ է տեսանել ի մարդիկ, և որ ընդ արտ Հոյակապս հաւատարէ գնաւ: Տեսնեմ, եթէ գիտող զնոյն իմաստութիւն ի գէմս բերել այնուհետեւ յամենայն քայլափոխան՝ ի ժամանել ի նպատակ անդր իւր: Կամելով ունել զոք յերկնից ի թիկունս օգնականու-թեան ի գործ անդր աստուածային, կարդալ զմայրն Աստուծոյ, ամելով զմտաւ՝ թէ առաւել քան զամենանիւն նմին է ցանկալի միութիւն եկեղեցւոյ որդւոյն իւրոյ սիրելոյ, և քան զամենայն սուրբա՝ բարեխառութիւն և գորութիւն նորա: Այս գեղեցիկ ընտրու-թիւն նորա մեծի իմաստութեան է: Լսէ նմա դէպոյն երկնից, և առ ի յայտ առնել՝ թէ հանեալ է ընդ գերազանց նպատակ նորին, չլատանայ ազդել: Եթ ի սիրտ նորա գհա-ւանութիւն իւր, այլ ինքնին յանդման լինի նմա ի տեղեան, ասելով առաւել առնել ին-քեան գինդրուած իւր, որում տայ պատաս-խանի զսքանչելին զայն բան. « Ձայն կա-միմ՝ զոր ինչ դու կամիս »:

Վիտեմ զայր մի, զորմէ և պատգամք վկա-յեցին՝ թէ իմաստունն էր և հանճարեղ քան զամենայն մարդիկ, ի նոյնպիսի տեսիլս թար-թափեալ. և ի հարցուած Տեսուն Աստուծոյ, խնդրեաց զիմաստութիւն դատելոյ զծողոք վուրդ իւր արդարեանս: Հայցուած ար-դարեւ յոյժ բարի. այլ ներեցի ինձ ասել՝ թէ ոչ և կատարեալ. քանզի ընկալաւ առա-տապէս զոր խնդրեացն, բայց գիտէ՞ր թէ գիտալ ի վախճանի ուրացեալ յԱստուծոյ յարեցաւ ի կուռս հեթանոսաց: Էր վասն. — զի ոչ գիտաց ի տեսչենէ անոր շահել անձին՝ որչափ արժանն էր. և զկարեւորագոյնն մոռացաւ խնդրուած՝ կալոյ անդարժ ի հա-ւատաւ հոր իւրոյ առ Աստուծոյ: Ձայս գի-տելով Մխիթար, գիտելով՝ թէ կարի գաղ-փաղփուռք և անձուկք են միտք մեր, և բա-ղում անգամ բարիս վարկանելով խնորհն զոր ոչն է բարի, կամ ի խնդրեն իսկ զբուն բարին, կիսով չափ իմանալ զայն և կա-մին, այնք որագաւաւ յընտրութիւն և ի կամս կուսին առնէ ապաստան զխնդրելին իւր: Ընդէր ապա, հարք իմ, չիցէ ինձ օրժան յայսմ վայրի զիմաստութիւն Մխիթարայ գեր ի վերոյ խառտովանել քան զարգային իսրայելի. մի թէ և Քրիստոս ինքնին չամ-բարձր ի վեր գիտորիկն ի չնորձն՝ քան զմե-ծամեծ իսկ ծնունդս կանանց յօրէնան:

Տեսե՛ք այսուհետեւ զգեղեցիկ արդիւնս հանճարեղ հայցուածոյն: Վիտէ գթութեանցն

մայր, եթէ լոտ չափու. մեծութեանն և դժու-արին յոյժ է գործն՝ զոր ի մտին ունէր զոր-ծել. և զի՛ տուղ են կեանք նորա առ ի կա-տարումն ածել զայն, և ահա արկանէ ի միտս նորա գերկորդոյն քանչելի խորհուրդ, վար-գել ժողով մի երբարց վառելոց ի նոյն Հագի աստուածեղենն, որք զուն դիցեն ընդ պա-րագայս ամաց վաստակել անդադար ասելու և զորով յանգ հանել՝ որում սկիզբն առնէր: Բայց ոչ եթէ աստ ինչ յանգէին կառք Մխիթարայ, այլ անդարեան ևս ձգէին ճախ-րէին. սիրէր նա ոչ զմիութիւն եւեթ եկե-ղեցւոյ, այլ և զարգացումն, զարթոթեանց յազգիս: Ընթեռնոյր յաճախ ի պատմագիրս զդարուց մերոց անցելոց, յորս ընդ աստուա-ծեղէն յորդառատ վարդապետութեանն՝ ի շրթանց՝ հարց մերոց բղխէին և գետք պէս-պէս իմաստից, որք անցեալ արուցանէին ոչ զաշխարհ եւեթ մեր, այլ և զազգս դրա-ցիս մեզ: Ի նախանձ կրթէր ընդ կանոնս իմաստասիրաց, հարտարխոսաց, քերթողաց և պատմագրաց, որովք քանչելի լինէր եր-բեմն աշխարհս մեր: Իսկ յայնժամ՝ Աւաղ, զի ի չիք դարձեալ էր ամենայն, և խաւար տղիտութեան մածանէր զհայրենեօք մերովք: Վարդապետք իսկ ամանք սակաւաւորք՝ որ համ-բաւեալն էին ի ժամանակին ի գիտութիւնս, և որոց մտեալ էր Մխիթար յաշակերտու-թիւն առ սաստիկ ծարաւոյն իմաստից, ա-մենայն գիտութիւն նոցա փակէր յաղիկամի մեկնութեան ինչ զորոց սրբոց, որովք յոր-ջովէն ի փիլիսոփայ, լուսաւորիչ և որ այլ ևս մեծամեծ անուամբք: Եւ զայն ևս ազակեղով աւանդէին Մխիթարայ՝ որպէս զվեծ իմն, և լրումն այլոց դպրութեանց, որ էին այսուրիկ-անսիրալ ընթեռնուլ զգիրս, ի բերան ուսա-նել զսարմոսս և վարժել յերգս շարականաց: Վարդապետք և վանականք առ հասարակ զար-մանային, յորժամ լսէին ի նմանէ բանս հա-մեմալս գիտութեամբք՝ զոր ինքեանք ոչ ճա-նաչէին, և զորս բնատուր ուշիմութեամբն ամբարեալ էր Մխիթար ի միտն՝ յընթեր-ցուածոց զրոց նախնեաց: Եւ ոմանք ի նա-խանձ իսկ բրդէին, յորժամ տեսնէին զնա օր քան զոր պայժմանաւ և քանչելի լինել յայս ժողովորդեան՝ վասն առաւել իմաստու-թեանն: Ահա այս պայման էր յայնժամ մե-րոց հայրենեաց. և Մխիթար ի հաստատել անդ զմիաբանութիւն իւր, կամէր զի ընդ ուղիղ վարդապետութեան կրօնից՝ ծաւալեցի ի նմանէ և լոյս գիտութեան, զի ի վեր յա-րիցն զարքն առաւիժնք, զարքն փառաց զբա-րութեանց մերոց: Այս ևս երբորդ էր ի սքան-չելահաւ խորհուրդս մտաց իւրոց:

Աստանայ խուսկեալ տաքնալի տուին Յի-

սուսի և մարդկան՝ որ պատառեալն գեկե, դեցի. այր մի մտնչանացու, ասէ, ի վեր յառնէ՝ կարել կարկատել զհերձուածս բազկին իմոյ և աղամաստել ամեղ ի վերայ սազմաւնաց իմոյ պետութեան. ո՞վ է զպրկչ և խեղախ, ելցուք Հանդիպեսցուք դմաւ: Չեն իմ կամք ի լուր արդէն իսկ դիտակացոյ կալ երկորորդի աստէն գեեծամեծ անցնս, զարկածս, զծանր ծանր արգելս և զխուծս, զորս յառոյց սատան՝ առ ի խափանել և յետս կասեցուցանել զհայր մեր ի գեղեցիկ խորհրդորդն. և փոխանակ խափանելոյ՝ առաւել եւս սքանչելի հեցոյց զնա և յալողեաց նմին: Դուք ձեզէն յուշ ամէք զամենայն վիշտս, զորս թուէր և որովք պարծէր առաքեալն Հեթանոսաց, յետ ծաւալելոյ ի սփիւռս ազգաց զքարոզութիւն Փրկչին. և որոց անց ընդ փորձ և Մխիթար ի նմին քարոզութեան, Յաննանարին կապանս պէս պէս ցաւոց և խօթութեանց ըմբռնի. մերձ ի կորուսանել և զլոյս իսկ աչալս և մերթ զկեսանս իսկ զլիտելոյն, ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ ընդ Հարութս ամս այնպէս տաւայտեալ յառախ: Է զի ներքին պատերազմօք զուսարի ընդ նմա թշնամին. յօտարութիւն վարէ զնա. ընդ անց դետոց ի յորձանս չորաց մատնէ՝ հեղձուցանել զնա. ի ծովանգնաց ճանապարհորդութիւն մուկնութեան գազանացեալ ալեացն խաղ առնէ զնա ցանդ՝ առ ի յատակս անդնդոց կորուսանել զյիշատակ նորա: Ի ժողովել անդ գմանկունս յաշակերտութիւն իւր, զծնողոց նոցան յարուցանէ նմա պողոտ: Ի զիմելն առ ոմանս ոմանս՝ Հայցել խորհուրդ և օգնականութիւն ի Հաստատութիւն միաբանութեան, ամենայն ուրեք արգելս դնէ նմա: Տեսեալ զնա Համարձակ քարոզել զկաթողիկէ հաւատս և զբազում ժողովուրդս յինքն յանկուցանել, եւս քան զեւս մոնչէ, և զարեղայս և զբաւհանայս յարուցանէ առեղծութեամբ ընդդէմ նորա, յորոց անարգեալ Հայածի հանապազ: Բանեց զուրի խօսիցս, զմարդիկ և զտարաբանգամ անշունչս Համանգամայն Հանէ թըշնամին ընդդէմ նահատակին՝ առ ի լքուցանել զնա և նահանջել ի դիտաորութեանցն: Այլ նա չգանդեալէ յնոսիկ. այլ մանաւանդ ծիծաղի զՀնարիւք նորին: Հանգոյն իմն արձաւ ի ՀաստաՀիմն կառուցելոյ ի մէջ ժողովուրդորով եկեալ բախեալ կոշակքն լեւնացեալք, փշրեսցին և առնանել ինչ նմա ոչ կարաւցին, կայր Մխիթար անվրդով և անասանն, զորոն Հաստատեալ ի վերայ ճմարտութեան, և զմիտան յերկինս առ Աստուած կառուցեալ: Առեղծութեան՝ զսէր փոխանակէր, անիծիցն՝ զօրհնութիւն, չարեացն՝ զբարիս:

Առաջի մեծի հեղութեան նորին՝ ոմանք ի Հալածչացն զպարտութիւն խոտտովանին, և ի բաց զթշնամութիւն թափեալ ի սրտեց իւրեանց, սիրով ընուն: Յայտ յանդիման տեսին և խոտտովան եղին՝ թէ մեծ էր Մխիթար և աքանչելի, այր ճմարիտ, ընտրեալ ի վերուստ:

Այլ թշնամին զայս ամենայն չհամարի շատ, և տեսեալ զի ուր ուրեմն աննկուն կամօք յալողեցաւ աշակերտել ինքեան զոմանս և բուռն եհար ի Բիւզանդիոն զկատարմանէ կամոցն յօժարութեան, ընդ զիրկս եմուտ և զսայրասուրն ի նետեց իւրոց ընկէց ի նա, գաւազնորք քաղաքին յարուցեալ Հակառակորդ կաթողիկեայց և սազերելով զնա հալածել զայնոսիկ և ի տանջանս մատնել արքունի Հրամանաւ. եւս առաւել զվարդապետս սեքաստացի եղոցին պարագլուխ: Ի լուր բօթոյս՝ ստիպել զնոցին Մխիթար յազգէ իւրմէ, և մագապուր ճողպարել զաննն և զիւրոն յերկիր օտար: Յայսմ վայրի ծփեալ ծածանի սիրս իմ ի կիրս ցաւոց, և զձեզ իսկ միանգամայն տեսանեմ ի նոյնս ըմբռնեալ: Եւ արդարեւ ո՞ր սիրտ ոչ զորովիցի, յածել զմաւ՝ թէ յոյց օմանց փախստեայ տարագրի Մխիթար, էր աղազաւ և ժւր ուրեք: Հայածի յիւրոց մերձաւորաց, յիւրաքան եղբարց, և ոչ ի զոյգն եղբարց, այլ յայնպիսեաց՝ որոց պարս և արժանէր պաշտպանել զրիկելոյն, որոց տնտեսութիւն յաննէ էր ի զիրկս ընդունել զարդարն: Եւ հալածի, — մի զք զիտանցէ զայս, — զի պատմէ նոցա զկամս Աստուծոյ, զսէր եղբարց և զճմարտութիւնն Յիսուսի, և զի սփռէ նոցա զլոյս գիտութեան: Եւ հալածի յերկիր յօտար՝ զոր ոչ ճանչէ, ուր չգիտէ թէ որ աղեղք պահին նմա, անդէն յօտարութեան կնքել զաւուրս իւր՝ հեռի ի Հայրենեաց և յընտանեաց: Առ մտացն խօթութեան յատելութիւն տանին ազգին՝ զուսումն նորին զկաթողիղէ հաւատաց, ոչ զտնելով՝ զի սէր ազգի Հաստատեալ կայ՝ ի սէր ստոյգ Հաւատաց ազգին, ի սէր Հարազատ վարդապետութեան Հարց մերոց սրբոց:

Սովոր է բնութիւնս մեր ակար ի տեսանել զծանր ինչ վիշտ յուրեք՝ թէպէտ և ի մերձաւորէ, վաղպաղակի Հովանալ ի սիրոյ անտի նորա, և բազում անգամ յասեւրութիւն իսկ գառնալ: Իսկ զինչ Մխիթար Ո՛հ, որպէս յամենայնի, նոյնպէս և աստանոր յայտ արար Հայրս մեր՝ թէ չէ ի սովորական մարդկանէ: Ոչինչ նորք թուէին նմա հալածանք իւր. զի յերկնաւոր իւրոյ վարդապետէն և յընտրելոց նորին և յայլոց արանց մեծամեծաց իմացեալ դիտէր յառաւ:

չազոյն, թէ առ 'ի բաց քառնալ զոր և է միանալու թիւր կարծիս և զգնացս, Հարկէ մինչև 'ի մահ իսկ անդր դիմադրանել, և չկասել 'ի սիրոյ Հայածյացն: Եւ 'ի խուճապական անդ իւրում փախստեան դռնայ յետ և գոչէ առ նոսա, Խնդրէք զանձն իմ, եդէց զայն ոչ 'ի ձեռսդ՝ այլ 'ի վերայ ձեր, զի 'ի սոյն է ձեզ չաչ, սիրեցի զձեզ եւ սիրեցից մինչև 'ի սպաս: Ո՛վ սէր, քանի՜ բռնն իցես. այլ բռնազոյն ևս 'ի Հայրս մեր. շանթ մեծ՝ Հատեալ 'ի կողէ Փրկչին և անկեալ 'ի սիրտ նորա: Ալէ՛, յառաջ մատո՞ գործոյ մեծ, որ արեւոցեր զՄիխթար: Եւ դու, մայր Աստուծոյ, որում յանձն առնէ նա զանձն և զՀօտ իւր իբրև մօր և պաշտպանի, առաջ նորդեա նմա ուր սահմանեալն է 'ի վերուստ: Յուդի անկեալ չու առնէ երանելին, լոկ ի բաւականութենէ արծաթոյ, զխրատն տէրունական առ աշակերտն յանձին ճշգրտելով. և միայն 'ի խնամս վերին տեսչութեան ապաստան: Այսուհետև սքանչելիք զսքանչելիս յորդրեն: 'ի Միթոն, ուր չուգա զառաջինն ընկեց, և 'ի Վենետո, ուր Հարկեցաւ ապա ելանել յերեսաց պատերազմացն, Հանգոյն Հաւուց՝ որ յանկեկալ 'ի խրտ իմն փոթորկաց ստիպեցցին ըջանել զոյն իւրեանց նորակերտ և գնալ բնակաւնալ այլուր, իշխանք և իշխանապետք վենետական ընկերհաշտութեանն առաջի ան. ժանօթ Հիւրոցն, Հիւրոցն Աստուծոյ, բանան զդրեալ իւրեանց, զգանձա և զերկիր. որովք կառուցանէ Միխթար զգեղեցիկ մեծաւ տանն, գառալինն 'ի Մեթոն, և զերկրորդն՝ 'ի խոյր մի ընկեալ, 'ի վերայ ափ մի Հոյոյ ցցուելոյ՝ 'ի Լուրս յայտոսիկ, զբրաշակերտ տունա զայս, որ ինքն դրաւ զեկա 'ի ծագաց աշխարհի՝ զբնակեալսն 'ի կճեալ յոսկեզարդ ապարանս և յարճուիս: Անուն նորա զհամբաւ Հարկերին մինչև 'ի մեծն Հոռմ. իմաստութիւն նորա, Հանճար, խոշականութիւն, որմնութիւն, ճարտարութիւն և զարմանալի տնտեսութիւն 'ի տան իւրում՝ օր ըստ օրէ յաւելուն 'ի փառս նորա. և սերաստացին անձանօթ՝ արժանի աթոռան Պետրոսի խոստովանի 'ի ծիրանաւորէ ուժմունի, որպէս գիտակեղ է: Իայց ի վերայ յայր ամենայն յաղորդեանց ոչ ինչ խնդալ նա և մեծամբար. այնպէս անյաղորդ ընդունի զբարիս և զգովանս, որպէս ընկալաւ յառաջն զՀալածանս և զլուստան: Արօնաւոր է նա խառակրօն, անապատականացն Հանգիսակից, անմասն յաշխարհէ, խուսափու 'ի փառաց: Խնդալ եւեթ՝ զի յաղոէ նմա 'ի դուռս տանել զաստուածաճանոց զպատակ իւր:

Լուր նորա ոչ յարմուտս միայն, այլ և ի

Համբոն Հայաստանեայս միանգամայն ծաւալի: Մատենաք, զորս լցեալ Հոգւով և ճըշմարտութեամբ՝ դրոյմէ և սիւնէ յազգիս, աշակերտքն, յորոյ 'ի բերանս եդեալ զաստուածեղէն վարդապետութիւնն՝ առաքէ քարոզել ըստ Թախանձագին պաղատանաց Հաստացեղոցն Համբոն գաւառաց, ամենեցուն քարելի ընծայեցուցանին զնա և զմիաբառ նութիւն իւր: Թամենայն կողմանց, յեպիսկոպոսաց, ի քաշանայից և ժողովորոց եւ ուայր՝ նամականի՝ լի անբաւ դրուատեօք զնմանց, զորոց զբազումս 'ի ձեռնն ունիմք ցայսօր ժամանակի: Ի բոլորեցունց դաւանէր « Հայր մեր Հոգեւոր » կամ « Հայր հոգւոց », « ապաշխարութեան վարդապետ »: Եւ նա արդեամբք եւս զոյն պատիւ յանձին բերեալ զօրէն եկեղեցւոյ և զկարեւոր խրատս յեռեալ 'ի Թուղթս իւր՝ յղէր առաքելաբար առ Հաւատացեալսն, որ կարօտագին մնային այնոցիկ իրիւս աստուածեղէն պատգամաց: Ո՞նի յեղոկիայ այսպէս գրէր. « Փոյին օրէն նութեամբ նամակաւք միխթարեա զմեզ՝ թէ պէտ ոչ կարեմք տեսանել զարքանք քարշապարդ, գոնեայ սուրբ այդ տարածեալ ի վերայ. օրհնութիւն քոյն եկեղեցի 'ի վերայ մեր: Աշխատիկ, Հայր իմ ազնուագունեղ, ի ձեռն քո եմ ես մեղաւորս, ի ներքոյ գաւաղանի ուղղութեան քոյ խոնարհեցուցանեմ զթիկունս իմ և զպարանոց... դու ես ուղղիչ մեր և ճանապարհ »:

Անուն նորոյ լոյր պատկառանք զսիրտս լսեցեաց. և Համբոնէն զնա ի գերեհկալ տա, տուածառաք արանց անտի, որք դուն ուրեք երեւեսցին յերկրի: Վարդապետ ոմն Թալաւտուր անուն՝ բնակեալ ի Վենետո, այր ակաւնաւոր ի ժամանակին, գրէր զնմանէ. « Ես զայս միտ ունիմ, թէ որ ընդդիմանայ նմա, ի Հոգին սուրբ մեղանչէ »: Այլ ոմն առ նոյն ինքն Միխթար այսպէս գրէր սքանչացեալ. « Գերապատիւ և մեծարգօյ, պերնակառ և շնորհաբար, Հրաշքան, աստուածամեծար, մեծահամբաւ և տիեզերալոյս, կօրովարան և քաջաշնչող և ամենայն զովութեանց արժանացեալ, և ընտրութեամբ Տեառն մեծաբեալ, և եդեալ վերատեսուչ սրբոյ միաբանութեանն... Ո՛վ Հիմնարկող Հաւատոյս մերոյ Հայկազնեացս, շինող և զարգարող եկեղեցւոյ սրբոյ... Ի պարծանս Հայոց ազգիս ճշմարտասիրացն », այլովքն Հանգերծ: Քաշանայս ի զայս գրէր. « Լուսաշարդ ճահին կենաց, փրկիչ Հայոց ազգին և արքայութեան Աստուծոյ ճարտարապետ »: Եւ վարդապետ ոմն Քմիւռնիոյ, եթէ « Երանաշնորհի և երիցս երանելոյդ, սրբակրօն և սրբակենցաղի, բազմբարխտ և քրտնալան,

հմարտաբան և հմարտատէր արքա Հայր Մխիթար » : Եւ զմեծ պատկառանս իւրեանց յանդիման ցուցանէին այսպիսի բանիւք . « Մեծաւ խոնարհութեամբ և փափաքմամբ , ասէր քահանայ ոմն ի Կարնոյ , զներբան ա տիցդ Համբուրեմ » : Այլ արդ՝ թէ « Երկնա- ճեմ դարչապարացդ երկրպագութիւն մա- տուցանեմ » : Միւս ոմն , եթէ « Ամենայն եղբարք որք ընդ մեզ , ուղիոյն և երկր- պագութիւն մատուցանեմք տէրութեան քո » :

Սոյն պայման է և այլոց ամենայն թղթոց , զորոց զմէն մի զովեստիցն բանից յանդի- մանութիւն՝ շտանի ճառս իմ Գլուշ արարից միայն գրանա ինչ Արքաշամու առաջնոյ կա- թողիկոսի Հայոց կաթողիկեայց ի Բերիա , որոյ կարգեալ ինքեան միաբանութիւն նո- րոգ , զրէ առ Հայրս մեր Հանդերձ վանակա նքն՝ խնդրելով զկանոնս ուխտիս մերոյ վասն իտեանց , և բարբառի ըստ այսմ օրինակի . « Եթէ դու կամիս , և մեք և մերայինքն յո- ժար կամօք կամիմք ի ներքոյ ամենատուրբ Հնադանդութեան արքայիդ կեալ և մեռա- նել , և յոյժ երեւի մեզ քարեգունեի , զի լուսաւորեցեք զարեւելս ի յարեւմտից . ապա որչափ օգուտ և լուսաւորութիւն լինելոց է խեղճ ազգիս մերոյ և կամ մեզ աղիտացս , յորժամ Հասանի ի յարեգակնեդ լոյս կոտնի , կանոնի և կառավարութեան՝ վասն կառացն Աստուծոյ և փրկութեան Հոգւոց մարդկան » , և այլն եւս :

Այլ ինքն և եթ այսպէս սքանչանայր Մխի- Թար , այլ և զաշակերտս իւր զարմանալիս յարդարէր յայն բոլորեցուն , որք ամենեւին զվարդապետին տեսանէին ի նոսա զշնորհս , զուղի և զվարս . հզնազգեացք , աղքատք , աստուածասէրք , իմաստունք և նախանձա- ւորք փրկութեան Հոգւոց : Ի թղթի ուրեմն բիւզանդացւոց ընթեռնումք զնոցանէ , թէ « Են անձինք ընտիրք , բաւականապէս զի- տունք , բարոյական աստուածաբանք , վա- ճանք Հաւատոյ , շատագուլք ճմարիտ ուղ- զափառ Հաւատոյ , ... ուղիղք վարուց ին- նեղից և մեղմեղից սուտակասպասից արանց , ժիւրք ի գործս բարիս , և ի շահումն անձանց և Հոգեպաշտ Հաւատացելոց » : Չկան չնեակա նան ուրեք . այլ ըստ օրինակի աւաքելոցն Յիսուայ չրջին քաղաքէ ի քաղաք . է զի ի ծածուկ քարոզեն , և է զի հրապարակաւ , այն ինքն է յեկեղեցիս , և ամենայն ուրեք ծաւալեն զուսումն վարդապետին իւրեանց : Զրպարտին , Հրաժմին , բանտարգել ինին ի Հակառակորդաց անտի , այլ միշտ առաւել պայծառանան , և մեծարին ի բոլորողխառնաց :

Այլ և ի գիտութեան մասին Հոգակաւ և արդեամբք գերազոյն Հանդիսանայ Մխիթար

յայնմ ժամանակի : Անշնափ Հմուտ եկաց ազգի ազգի դպրութեանց եկեղեցականաց և արտաքնոց , զի անձամբ անձին ուսուցանէր գաշակերտս իւր : Ամենեքեան ոչք ճանաչէին զնա , կարդալին « վարդապետ աստուածա- բանութեան » , « գերիմաստ վարդապետ » , « իմաստութեան աղբիւր » , « կատարեալ գիտուն » , « աղբիւր գիտութեան և ակն քաղցրահամ և առատարարչի » որպէս ան- Հուն գիտաց » , այլովքն Հանդերձ :

Ի բարբեղ զնա Հակառակորդաց իւրոց իւ- րու զոգչէտ , որպէս թէ չիցէ վարժեալ յու- տուն գիտութեանց ի բուն վարժարանս , ըմ- քեալանէին զնոստ արարարաւէրքն , յայտ արա- րեալ՝ զի մատենանքն ինքնին վարժարանք են արանց նորից և Հանձնարեաց իբրեւ զնա : Յի- շատակեալն ի մէջ յառաջագոյն Խաչատուր վարդապետ՝ գրէր զայս ձեռ օրինակի . « Պար- տական եմ վկայել՝ թէ գիտուն է մեծաւոր նոցին , և է արեգակն . և ոչ այնպէս՝ որպէս կամին բարութիւն զոքա : Զարմանալք թէ շատապէս այսորիկ արեգական տակաւին ոչ է Հասեալ առ բարութիւնս , աստ քարինք եւս ճանաչելցին զլուսափայլութիւն սորին » : Յա- րութիւն եպիսկոպոսապետ Կեսարիոյ Հան- դերձ Հայ որբնով բնակելով ի Վենետո՝ գրէր պանծանք , եթէ որպէս տակաւին քաա- նամեանք գողով , ժառանգեալ ունէր Մխի- Թար յընդհանուր ազգին զանուն գիտնոյ , և թէ զհարգ ի քաղաքին Կարնոյ Հրաշալի հարտարախօսութեամբն ամէր ժողովէր ցանգ յունկնդրութիւն քարոզացն զոգիս ակելի քան զերիս Հազարս , և նոյնչափ եւս և ի Գա- ղատա Կոստանդնուպոլսոյ , « առ որ Հիւա- նային ամենեքեան որք լսէին » : Նոյն Խա- շատուր վարդապետ գրէր յայլում նամակի , թէ « Ինքն վերապատուելի Մխիթար վար- զապետն եղեալ է գերազանց փիլիսոփայ և աստուածաբան , կարող ոչ միայն զպատուա- կան թարգմանութիւնս աւանել , այլ և առ- նել աստուածաբանական շարադրութիւնս , և կարողագունեղ ուսուցանել զամենայն ի- մաստասիրական և աստուածաբանական գի- տութիւնս ... Եւ փորձեցի և գտի զայսպիսի ոք . ոչ կարեմ ուրանալ՝ զի երկնյիմ յԱս- տուծոյ » :

Է պատարագամատոյց մի յեղեալ ի Հայ ի դարձմատեռնէն ի պէտս Գովինիկեանց քա- րոզացս ի Հայս , և դրոյմեալ ի Հոռոմ , յո- րոյ ի սկիզբն և ի վախճանի արձանացեալ կայ անուն Մխիթարոյ՝ որպէս քննիչ Հա- ռատարմութեան թարգմանութեան ըստ հրամանի ս . Հայրապետին Հոռոմայ : Նա և այլ բաղում գրեան դրոյմեալ ի Վենետա առ նովաւ՝ ուղղեսուք են յառաջագոյն ի նը-

մանէ։ Մեծաշուքն և անզուգականն ստա-
տուածաշուքն մատենան, և առ հասարակ ըն-
ծապարկէն ի նմանէ ի յոյս՝ ճարտարագործ
նկարեց իւրեանց, վայելելութեամբ և զե-
ղով, առ որովք նսեմանն հրապարակեալքն
ի ձեռն այլոց ընդ այն ժամանակս և զինի
խակ յոյով ամաց, վկայեն յառաջագիւծ մեծի
զարեցանն մտացն քան զայլոց ժամանա-
կայեցանն։

Այլ հանճար նորա առաւել քան զառաւել
յիւր յորինեալսն փայլէ, ի տպագրեալսն
և ի շեռ տպագրեալս, յորս շքեղագոյն քան
զամենեանիս ցմեկնութիւն Մատթէի գիտեմը։
Եթէ քանի հմտութիւն ի ներքս բերէ ան-
դաւոր, դուք ամենեքին քայիկ ճանաչէք։
Զբանս սրբոց վարդապետացն՝ զյառաջագոյն
աւետարանսն ի միտն ամբարեալ։
Փոխանակ սեթեւեթեալ բանից՝ յիմաստիցն
կուռ հոծութիւն եղեալ զլան։ Խորաքնին և
սրամիտ ի գննութիւնս իւր։ Տեղեակ բա-
րուց և սովորութեանց հրէիցն, ուրեք ուրեք
և զյիշատակս արտաքնոցն ի ներքս խառ-
նելով։ Յոյժ ճարտար ի նուանել և հնգանե-
ցուցանել զմիտս ընթերցանելեացն ի ծանր
ծանր խնդիրս հաւատոց և կրօնից, բազում
և յորդաւանս ընծայութեամբք աստուածա-
բանականօք և իմաստասիրականօք։ Ի վար-
դապետութիւնս բարոյական օրինացն կարի
հմուտ և խորամուկս յոգի Քրիստոսի։ Բա-
նասէր ոմն ի Մերգիւնոյ, որ յանուանէ եւ-
եթ ճանաչէր զնա, ընթերցմամբ գրոց Ծա-
րին զմայեալ՝ գրէր առ նա ըստ այսմ՝ օրի-
նակի։ «Տեսաւոք Միսիթարայ արքայի... մա-
տուցի գրկախառն փարուսն, հանդերձ սիրով
Հոգւոյն սրբոյ՝ համբոյր հրաշատիպ պատ-
կերիդ։ և աստուածանկար զիմացդ... Երե-
ւեցար պայծառագոյն իրրեւ գարնգակն, ար-
ձակելով զճառագայթ ճշմարտագունեղ և
օգտակարագունեղ գիտութեամբ գրեամբքդ,
յնրմացուցանել զաստուցեալ սիրտս, և բոր-
բոքել ի սէր. տեսաւ Յիսուսի՝ ընդ ոլորտս
տիեզերաց, ի մէջ հայկազնեաց... Այ իմք
բաւական գրուատելոյ գգովիլիդ։ և ոչ ար-
ժան վիպասանելոյ զարժանաւորդ»։ Եւ զի
համառօտս հատուց զբանս, յիշեցէ՛ք՝ զի
հայր դպրութեանց ազգիս ի զարուս քարո-
զեալ և ծանուցեալ է յամենեցունց։

Այլ ահա արագ արագ անցանն ամբ ար-
գիւնծալաօք կենաց նորին. բայց նա ուշ ի
կուրծս յանդուլ փաստակ, գանցելոցն ինչ ոչ
իմանայ. հանգոյն իմն ժրպան մշակի, որոյ
բուռն զմանոյն հարեալ և զուշ և զուրուշ ի
գործ անդր կառուցեալ, վարէ գերկիր՝ ընդ
գիրտն մտեալ, և յթուէ բնաւ գծաման՝ եթէ
զխարդ սահեալ պակասեն։ Ուր ուրեմն ի վեր

ամբառնայ զայն, և տեսանէ ահա կարճա-
տեալ զտիւն իւր և զարեւ ի մուտս խոնար-
հեալ։ Հայի չուրջ գիրեւ. և խնդութեամբ
նկատէ զգեղեցիկ արդիւնս փաստակոցն,
զգարձ եղբարց իւրոց «Հազարաւորաց» ի
սէր և ի կցորդութիւն ընդ այլոց հաւատա-
ցելոցն ի Քրիստոս. և զուռուսնասիրութիւն
արմատս արձակեալ խոր ի սիրտս բազմաց։
Փառս և զոչութիւնս մատուցանէ Բարձրե-
լոյն. և շրթունք իւր ինքնին բանան բար-
բառել զյետին զայս բան յանդորրու սրտին
և մտացն խոյն։ «Զննթացն կատարեցի,
զհաւատսն պահեցի. այսուհետեւ կոյմայ ինձ
արդարութեան պատկն»¹։ Եւ ամփոփի ի
տուն իւր ներքին։ Փոքր միւս ևս՝ և իլանէ գե-
շեր և անկանի քուն դարտեւանամբ նորին։
Այլ նա բուռն առնէ անձին՝ խորհել վայրիկ
մի ևս զվախճանէ գործոյն մեծի, զորոյ զլլուսն
ի յալորդս իւր առնէր ապաստան, և ապա
փակել զբերան խաղաղութեամբ։ Աստոյն յու-
սոյ ճառագայթէ յայս նորա զնշոյս իւր, և
վաստակաւորն մեծ ահա՝ ակն յանդիման
տեսանէ զգանկալին հանդերձեալ միաբա-
նութեան իւրոյ։

Յառնեն կան առաջի նորա ամենայն որ-
դէք իւր ժառանգորդք աման իւրոյ և պաշ-
տաման, միանգամայն գումարեալք ընդ դօ-
շու, զորով գրեաց ինքնին զբանս զայտոսիկ,
կրօնք, Ազգ և Գիտաբիւն։ Ամենեքին առ
հասարակ նախանձալոյք փառաց երեցունցս
այտոցիկ, ի նոյնս խոկան, զնովիմք գան զը-
տիւն զգիշեր։ Բանիւն և գրով առատութեամբ
նախնեաց և ինքեանց զճշմարիտ հաւատս
հարցն քարոզեալ հռչակեն և ի նոյն հրա-
ւիրեն զեղբարս իւրեանց, Զխժրիմս ար-
կեալս յանիրաւի զհարբքն՝ ի բաց քերեն,
և զհարազատ գեկեղեցական աւանդութիւնս
նոցին զվթարեալս՝ անդրէն հաստատել նկը-
տին։ Զձօխ և զգլխնչիլի բարբառ նախնեաց՝
զմատենայն ի մտացութիւն և ի ձեռս յանգըզ-
նութեան նորոգեալ զարդակն և յառաջին
շնորհսն դարձուցանեն։ Ոմն ի նոցանէ յան
ժառնթա՝ ի քաղց և ի ծարաւ թափառական
ի գաւառսն հայրենի, զցանկալի նշխարս
գրի չարցն՝ զողորմեալս ի քիրան նուիրա-
կան, յարիւն և ի փոշի, ժողովեալ՝ յան-
դորր հանէ ի տուն այսր, ուր պաշին՝ քան
զգանձ պատուական և ճաշակին իբրև զմե-
ղօք խորիմս։ Ոմն ի թեւս մտացն ի նոյն
տեղիս սաւառնեալ, զցանեալ և զցրուեալ
բեկորս՝ քաղաքաց, ամրոցաց, սրբարանաց

և ազարանից, զվկայա ճարտարութեան, գորութեան և բարեպաշտութեան պանծալի նախնեացն՝ հանեալ ի փլատակաց անտի, քանի մի ի նոցանէ յայս և ի բերան համբուրէ պատկառանօք, ի գոգ իւր ժողովէ, և զյիշատակս նոցին յաւերժացուցանէ ի դարսն յապագայս։ Այլ ոմն յածեալ ընդ չորս կողմանս երկրի, և շուրջ եկեալ ի մատենագրւանս և յաւանդս ազգաց և ազանց, գրովանդակ զանցեցեց ժամանակաց գործս և զպատմութիւնս հայկազանց ի մի գումարէ, և թողու ազգիս արձանս յաւիտենական։ Միւս ոմն տուեալ զանձն յայխատութիւն տարժանեի, զյեղանակ և զգործնուած վարչութեան, զինտուրութեան, բարուց, լիզուի, դպրութեան, արուեստից և զկրօնից հարց մերոց հնոց յանդիման կացուցանէ՝ հանդերձ աշխարհազարական նկարագրօքն։ Փառք և մեծութիւնը նախնեաց անմահացեալք ի յուշիկս, ի նուագս երգոց և ի դիւցազնեղբորձիւնս։ Յորդուծիւն ազգի ազգի շահաւէտ մատենից բրիւնս ազգին ի տանէս ի պէտս ամենայն վիճակի և հասակի՝ ընտ գմատենադարանս և զուսուշնարանս, որոց հազիւ թէ հաւասարեցին ամենայն մատենանք հրապարակեալք։ յողլոյն ազգին։ Վարժարանը միութարեանք ի տեղիս տեղիս կառուցեալք, նշանաւորք քան զնաւան որ իցեն յազգիս, յորոց երանեն արք իմաստունը, որ կոխեն զսեամս արքունեաց և պետութեանց, մատենագիրք և ուսուցիչք։ Յայսպիսեաց վաստակոց աստի գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն ծաւալեալ ընդ ազգս մեր, և զհռչակ նորին գեր ի վերոյ քան զայլոց արեւելեայնց ամբարձեալ յայս Եւրոպայ։ Փոքր միւս եւս, և ահա հեռ և հերձմածք արմատախիլ բառնան ի միջոյ, և եղբարք տոհմակիցք փարին՝ դիմեամբք սիրով Քրիստոսի։ Այլեքը թիւր ուսմանց ցամաքին, եւ փտակք ականակիտք անխառն վարդապետութեան հոսն ի ծոց եկեղեցւոյս հայապատանայց, աղբերացեալք ի բերանոյ հարցն սրբոց, ի բերանոյ Պետոսի, ի բերանոյ Քրիստոսի։

Չայս ամենայն տեսանէ Միխիթար, և զլրուան աստուածաշունչ խորհրդոցն իւրոց, և սիրա և հոգի նորա ընտն խնդութեամբ։ «Ամենայն ինչ կատարեալէ»։ Ինքնին լուծանին կապանք աշխատեալ և կքեալ մարմնոյն ընդ ծանրութեամբ ամացն յօլովութեան։ Եւ մեծն քանիչելին՝ պատկաւորն կափուցանէ զաշգն ի քունն յաւիտենական, ի քունն արդարոց։

Խաղաղութիւն նշխարաց նորին, և երանութիւն լուսազգեաց հոգւոյն։ Եւ մեզ աւրութիւն քաղութեան և գորութիւն՝ զնայանտերիւր զկնի հետոց նորա, և յառաջ վարել զգործ նահատակութեան նորին։

Ճառն աւարտելն յետոյ, մինչ Միխիթարայ գովեստից արծագամով կը հնչէր տակաւին մորա հոցակապ դաստակերտի որմերում մէջ, և դեռ բոլոր ունկնդիրք այդ սեծ Ոգւոյն մերշնչած վրսեմ զգացմամբք ոգնորուսծ էին, Մ—Բախայեւեան վարժարանի աշակերտք և Միսրամուծեան կրտսերագոյն սամուռք սկսան միարամ հնչեցնել ի պատիւ Միխիթարայ շինուած և հայրընի մէկ գեղեցիկ եղանակին վրայ յարմարեցուած «Ջուրթիւր աշխարհ» երգը։ Երբ աւարտելու մօտ էք երգն, մորընծայ ուսամողմերէ մին Արհի. Գեր. Նախագահին բերաւ մերկայացուց գեղեցիկ ակսէիւ Միխիթար Աքբաֆօր փորագրուած պատկերները. և յետոյ, բերամացի արտասանեց նուագմեղու մէջի «Հայցուած Միխիթարայ» գողտրիկ ոտամետղը։ Ողն պահում պատկերները քաժմուեցան համկիսակամաց. — Մանկական արծաթեայ ձաւներմ, քարմնապինի ծաղկամց բուրումներու մման, ելան խառնուեցան վերէն հնչուած Եւջիւնի հետ. հոգակաւոր Գունդի մեւ լամարդիկ եղանակ մ'էր՝ որ կը հնչէր դահլընդի մէջ, Լե 801r երգը, որ խորհրդական Եւջիւնեք յիշեցնելով մեզ, կենաց և մահու, երշամկութեան և թշուառութեան ճգնաժամը, և այլն, կարծես վշտազին սրտի հառաչանք մ'էր՝ որ մօտ էր ի սպառ լռելու. — ուր ամենայն իմչ յարմարած իրարու, եղանակով իմատոր և զգացմունք, երկմաւոր տխրութեամբ մի համակեցին սրտերը, այնպիսի տխրութեամբ մի՝ որ իւր մէջ կը կրէ յուսոյ և սկտիսմաց կաւծեր։ Սոյն ազդեցութեանց մերքե լսեցին համդիսակամք ուրիշ քերթութեան մ'այլ, որում ամմիշապէս կցեցաւ աւրելեան եղանակ մի՝ համդիսին պատշաճ բաւերով, որ մի քամի վայրիեան երազել տուաւ մեզ գուարթ և լուսաւոր տեղեր և երկիրներ, զորս ձգեցինք մեր մամկութեան միջոց, և հիմակ իմն արդեօք դեռ...:

Մակայն այս բոլոր զամազան զգացմանց մէջ, կայր միմ որ անքի շքեղ կը փայլէր ամենում դիմաց վրայ. Միխիթարայ վրան գաղափարն էր՝ որ կը ճնմէր յաղթական, իբր թէ համդիսին

դիւցազմ լինէր. միաբամուծիւմ մի կառուցանել
լու գաղափարմ, որ իւր սկսած գործը յառաջ
վարէր՝ գրականութիւնը ծաղկեցմէր. և կարենալ
այդ գաղափարը իրականացնել, այնպիսի ժա-
մանակի մէջ, յաղթելով բոլոր դժուարութեանց
և արգելից, զուրկ մարդկային ի՜նչ և է մպատմել
և օժանդակութիւններէ, օտար աշխարհի և ամ-
ծանօթ ազգերու մէջ. և ապա այդ միաբամու-
ծեան հաստատում մնայմ և բարգաւաճելն եր-

կու հարիւր ամաց շրջամի մէջ, հակառակ ա-
մենայն ջանից և ճգամց զինքը մթազմելու և
քայքայելու. — ահա այնպիսի կէտեր, որոց վրայ
որչափ ասելի լըջօրէմ խորհրդածուի, այնչափ
ասելի պիտի հիւսնայ մարդ և ըմբռնէ Մխիթա-
րայ մեծութիւնը, — այնպիսի կէտեր, որոնք
նոյն աւուր համդիսիմ լուսաւորագոյն կէտերը
եղան մեզ համար, և որոց վրայ կը դառնամ
հետեւեալ քերթուածին գլխաւոր իմաստքը.

Ք Ե Զ

Ո՛Վ ԿԱՅԾ ՍՈՒՐԲ

ՀԱՏԵԼՈՒՄԴ

ՅԵՐԿՆԱՅՆՑՈՒՂ ՆՇՈՒԼԻՑ

Ի ՍՐԸ

Մ Ե Ծ Ի Ն Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ա Յ

ԱՌ Ի ԿԱՌՈՅՑ ԵՒ Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՆԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՄԻՍՆՁԱՆՑ

Յ Ե Ր Կ Ե Ր Ի Ի Բ Ե Ա Կ Յ Ո Ւ Ե Լ Ի Ն Ի Դ

ՅԱՆԿԵՂԾ ՄՐՏԻՑ ԵՒ ՀՈԳԻՈՑ

ՆՈՒԷՐ ԱՐԳԱԳԻՐ

Տ Ա Ղ

Ես
ափուցեալ է արևակ, շիջեալ աստեղք, լուսին մաշեալ...
Գիշեր ծանր աղիամբովին դիմաբն սրբուէ զխորթնանամուկս՝
Հեղձամբղձուտ առաւել քան ըզգիշերն եգիպտական..

Թոհ և բոհ, անդունդք և վախք, դանդաբամեաք զըծոխաժիհք,
Տեսարանք ի խոր զընդան սուգեալ շլացեալ յակնակապիճս .

Միտք և սիրտք միաբոլոր ի նոյն մըթերբա նայրոտեալ .
Աստուածեղէն Հոգւոյն գունակ
Զուրցն ի վերայ տիեզերակալ,
Շըրլի նդ խաւար լեռնակոռտակ
Կայծ մի մանրիկ յաղօտ շառայլ .
Գըրգայ գըգուի աղաւնակերպ
Տակաւ ածէ և ուռնանայ,
Եւ ըզըղըղ՝ մըթիցն ընդ ծերպ
Սըփոէ նըշոյլս յոյժ ի բացեալ :

Նորահրատք անտի փըթթին ճաճանչագեղ աստղունք գոհար,
Որք հարեալ յեռանդն ի ցոյս եղանին մէն արեգակունք,
Յոյց հատեալ անկեալ հարուստ լիալուսին ճառագայթից,
Զօշոտեն խրտոնն զաշկունս ի գեղ գողտրիկ լուսակարկալ .
Պարդի երկին, և ամպք ի թոխշրս խաւարուտ թօնից գուժկան՝
Ճայթռեն ի լոյս փարելի շըրլեալ ըզմուտ գէմն ի զլարթ :
Յետ փոթորկին գերդ արեակ
Կաթեալ ի բլուրս, ի սոր և սար՝
Վանէ զամպոց խիտ գումարտակ,
Եւ զմառախուղ ըզմիգատարր .
Նոյն և արփիս այս վարդակաթ
Շուրջանակի ժըմտեալ փաղփուէ,
Ըզմուժ գանդիւն ամենապատ
Մերժէ վանէ ի սպառ համրուն :

Գարուն գեղածիծաղ փըթթի բանայ հրաշատեսիկ,
Սըղոխ ի թեւ թեթեւ յեռանդն ածէ վառէ զմեռոտ ոգիս,
Ծաղկունք չըքնաղ ի բոյր ի թոյր ժըմտին յարփին յայն անուշակ,
Եւ երփներանգ հաւուցն երամ ըզդայլայլիկսըն ճըռուողէ .
Զի՛ զլարթ կենդանութիւն յետ խոր մըթիցն և արհաւրաց,
Զի՛ բազմաբոյլ աստեղց հոյլք վրտառ վրտառ գեղածիծեալք :
Լոյսն ի հոգիս անդ միջամուկ
Զմէզն ի մլտաց ցըրուէ փարատ,
Ոյժ անդաստանք՝ ամենարուխ
Շաքլենն ի ծիլս ի փթիթս առատ .
Ճուրնչէ մամուլ, և հանճարեղ
Դիզանին բարդ ի բարդ կերտուածք,
Եւ եղեմեանն ամենագեղ
Պանծայ բարբառ հարանց մեծաց :

Ճեմարանք և լըսարանք կանգնին կերտին պերհք յընդհանուրս :
Աշնուանան միտք և սիրտք, և Թորգոմայն շիլկափառ
Վառ ի վառ փայլէ ճըրադ՝ անմահութեան բարեաց քարոզ .
Կամար ի ախպ ծխածանին ծիր ծիրանի երփնաղըրուադ՝
ՅԱւիտեայ ցըրանգէս ձըգի նդ երկայն ընդ լայն տարած,
Միատարր հարթ հաւասար զըղսըն ցայտեալ յայս կոյս և յայն :
Այլ ո՞ր փանդիւն և ո՞ր ջընար,
Իմաստափայլ արփդ անուշակ,
Փոյով հանդերձ գընդօք պայծառ՝
Երգել ըզքեղ իցէ բաւակ .
Ո՞ր միտք, ո՞ր սիրտ փութկոտ ժաման
Կըրթիլ սլացիկ թեւոցդ ըզհետ,
Եւ ո՞ր արձանք քեզ դէպ արժան
Ի յիշատակ անմահաւէտ :

Ըզբեզ հոգիք միայն գիտեն երգել ի սէր քոյինաշունչ,
Ըզբեզ ժընունդք քո բազմաբիր, ըզբեզ կանառք իմաստնախումբք,
Ըզբեզ Մասիս և Եփրատ
Նըւագեցցեն խանդակաթ:

Իսկ ըզբեզ վեհըդ Մխիթար լուսակըրկին Հայրըդ հարանց,
Որ ի փղբու սըրտիդ հալոց ըզմեծ ժընար զայդ արեգակն,
Ո վկանըդ լուսոյ՝ քեզ ո՞ր դըրուատ: ո՞ր գեղգեղանք,
Ո՞ր պըսակ, ո՞ր կուճ վըճիտ քեզ ի կոթող յաւերժանեմ:
Աշէ, մուսայք դուք հայրենիք սըլացարուք ճեպ ըզճեպի
Ի փանդոունըս գողթնացիս ի սարդենիս արտախուրեալս
Նուագել զհայրըս պարծանաց զապքանաղեան փառացն առիթ:

« Երանի՛ քեզ Ալիս, քեզ Սեբաստէ բիր երանի,
Ձի որրան և խանձարուրք դրոսայք Մեծին Մըխիթարայ:
Մի՛ շորթել ըզփառուրդ ոք, մի՛ յաշաղել ժըմերտի:
Եւ մեզ զԲ՝ Թանգուզել հըռչակ ըզնոյնըս հարկանել:

Ողջոյն արդ քեզ, Մըխիթար,
Ողջամբ գալուստ քո Համբոյր,
Յոտիցըդ քոց գարշապար,
Վարդ փըթթի, ո՛հ, քաղցրարոյր:
Ի՛նչ ի մըթին երկրէ դու
Այսպէս բուսար լուսաստու:

« Յընձացան սիրտք մեր ի մեզ ի հայկականըս Պառնասոս,
Լըռին քնարաց մերոց ի կախ զեթերանեմն ոստոց ուռեաց
Առին թըրթռել թընդել փոշոտ լարք և աղիք թուլացեալք,
Եւ գըւսանք յուրս հիւսից առին դափել դոփել ի պար:

Հընգեակ դարուց քեւ մըսայլ
Մըթերք պարգեալ սըրբեցան,
Քեւ կանգնեցաւ պերճափայլ
Եւ խաթարեալն Հայկարան:
Ձահ Ներսիսեանց, Գրիգորեանց
Վառեցաւ քեւ Սահակեանց:

« Քեւ և ոգին հայրենի դադարեցոյց ըզխոր Թառանչս,
Եւ լըռեալ զյորդահոսանս ի գերարոսոր աղբերականց,
Ա՛ռ ի վեր ըզդլուխն լետես զեկեալ հասեալ զիւր ըզփըրկիչ՝
Անմըխիթար վարատեալ որդւոց իւրոց ըզՄըխիթարդ:

Օ՛ն, երգեսցուք զքեզ յաւէտ
Չլուսաւորիչըդ մեր նոր,
Ի մեր քընարս ծաղկաւէտ՝
Չանունդ յօրհնիս բիրաւոր,
Չեն արժանի վարդ շուշան
Աստուածամուխ քուժ գըլխոյդ,
Բա՛րէ, ի պսակ անթաւամ
Ահա բերկրիս Լուսաւորդ ք:

Այս տենչ սոյն իղձք են և որդւոցդ այսօր ի քեզ խայտացելոց,
Որ գմայլեալք ի հեղեղս լուսահոսիկ սիրոյ քոյին,
Աղբըսն զերկերիւրք ամօք ի մեզ՝ հովանացեալդ՝
Շնորհս ի հոգւոյն մեծէ քումմէ հեղուլ անդուլ յորդւոցդ ոգիս:

երկար թմուկնե՛ն արթնցած՝ հայ Մուսայիմ
բասթիում ժրջախ ամոյշ հմէց ակամջնուս, որ
աստուածային խորհրդոց ծիրամի ծովէն դուրս
վազող բոցահեր պատամիր՝ և մորա հմարա
գիւտ մտքին երկմած տաճարը երգեց յաշոդու
թեամբ: Յետ որոյ Արհիւ- Գեր. Նախագահին
յորդորով մի կմքեցաւ առաւօտեան համդէսը,
բացատրելով մորա մշանակութիւնը և նպատակը:
Գրական համդիսին երկրորդ մասը կը սկսի
հարու միջոց, երբ Միաբանութեանս Արհիւ-
պատիւ Գլխոյն բարեմաղթութեմէն յետոյ, քա-
ղաքիս ուսնալ կղերին մշանաւոր ամրամտերէն
միմ, որ և Ուխտիս անկեղծ բարեկամաց թուէն

է, D. Antonio Fenza ոտք կ'իջնէ, յուզեալ և
գեղեցիկ շնորով կ'արտասանէ հետեւեալ լսմա-
տայեց և մերդաշնակ ոտամատուրը, որ Գերեշ-
ահաց ամմահ հեղինակիմ ոճը և խամը կը յի-
շեցնէ. և միանգամայն կը հաստատուէ՝ թէ մե-
ծամեծ մարդիկ և համհարք ժամանակի և սոգ-
գայնութեամ ամծով սահմանմեծու մէջ չեմ ամ-
փոփոխը, այլ ըմդհանուր դարուց և մարդկու-
թեամ կը վերաբերիմ, և որոց ստուերին առջև
բնիկը և օտարը կը խոմարհիմ հասարարապէս
և կը սբատուեմ: — Բնագլխին դիմացը կը դնեմք
մաս միը Հարցմէ միոյն հայերէն նարսար
թարգմանութիւնը.

DAL caro suolo, ove la prima volta,
Oggi son già due secoli, sull'ara
Al Re dell'universo sacra
L'Ostia divina, offerse, Egli cacciato
Dallo scisma fatal, cui nulla è caro
Tranne ciechi seguaci e sonnolenti,
Fuggiva Mechitar, seco portando,
Unico preziosissimo tesoro,
L'incorrotta nel cor Fede dei padri.
Pellegrino in Oriente e in Occidente
Alla Sede di Piero ognor devoto
Monasteri fondò, raccolse alunni
Che educò nella Fede, ai quali apprese
Di giovare alla patria il sol desio,
Onde a verace gloria risorgesse
Quell'Armenia per Lui cotanto cara
Cui lo scisma, cagion sola di lutto,
Colla Fede rapiva libertade
Schiava rendendo di potenti regi
Lei che fu donna alma, d'erol nutrice.
Nell'ospital Veneto suolo alfine
Qui ti fermasti, eroico Pellegrino.
Accolto con amor e qui protetto
Del Leon di San Marco, questa bella
Isola lieta festi, deponendo
Un seme, nascondendo il sacro foco
Che di fede e d'amor patrio accendesse
Gli armenii petti. Qui gli occhi chiudesti
Al sol terreno, e qui tu dormi il sonno
Del giusto presso l'ara del Signore
Che in vita amasti, ed or godi nel Cielo...
Oh rieda Armenia tutta al Vaticano
Che solo può con balsamo soave
Rimaragnar le crude aspre ferite,
L'ossa tue, Mechitar; nel santo avello
Allora esulteranno e faran festa
Chè l'ora del riscatto s'avvicina.

Ի սիրուն երկրէն, ուր նախ առաջին՝
Այսօր երկու դարք են արդ՝ ի սեղան
Հան տիեզերաց վեհ թագաւորին
Չաստուածեղէն զօշըն նըւիրական,
Սահեալ զբծուպարծ ընդ ողորմն հերձուած
Որ զգոյր արբանեակս սիրէ և զքնեած,
Փախչէր Մըխիթար՝ տանելով ընդ իւր
Ըզգանձըն միակ և ըզպատուական
Ըզգարցն ի սրբտին զՀաւատըն մաքուր.
Նըթգեհ յԱրեւել և ի Մուսուր կոյս
Ջերմեռանդըն միշտ առ Պետրոսեան գահ
Կառոյց մենաստան, ժողովեաց մանկունս,
Մարդեաց ի Հաւատս և ուսոյց նոցա
Ըզով իղձ օգնել իւրոյ աշխարհին,
Ձի ստոյգ յարեց փառք վերջստին
Կարի իւր անձին սիրունն Հայաստան,
Ձոյր՝ աւաղ, չորթեր հերձուածըն միայն
Ձոյգ ընդ Հաւատոց և զազատութիւն՝
Եղեալ աղախին աշեղից բռնաց
Ըզտիկինն աղնիւ՝ սնուցել դիւցազանց:
Յերկիր Վենետաց հռոկ օտարասէր
Նըթգեհ դիւցային՝ աստ ըզկայ առեր:
Ուր սիրազըրկեալ և ի հովանիս
Արիւծուն թեւոց սրբոյն Մարկոսի,
Ձըւարթ գործեցեր ըզլըքնաղ կըզգիս.
Սերմն արկեալ, ծածկեալ անդ ըզհուրն սուրբ
Վառել ի Հաւատս, ի սէր Հայրենի
Ըզկուծս Հայկական: Աստ գաշաղթ փակեր
Ի կայս երկրաւոր, և զըռնն աստ նընչես
Չարգարոց՝ Վեհին սեղանոյն ընթեր,
Յոր աստ սրբեցեր՝ յերկին վայելես...
Ո՛հ, թէ տունն Հայոց դարձցի Վատիկան,
Որ միայն գիտէ յանոյշ բալասան
Կըցել ըզհաստոյր ըզվէրսըն դաժան,
Ոսկերք քո ի սուրբ չիւմիդ Մըխիթար
Քերկրեացին յայնժամ ի տուն ցընծութեան,
Ձի գայ մերձենայ ժամըն փըրկարար:

Վերջին տողը գրեթէ չի լսուեցաւ, զի կեց-
ցեմերու և ծափահարութեամբ տարափիմ մէջ
ըմկեցեալ: Սոյն ոտամատուրէն վերջը, բոլոր
ճամգիտակամաց բաշխուեցան Միլիթար Արքաճոր
արծաթ և պղինձ 2+աբլիոն (médaille), որոց
մէկ երեսին վրայ կ'երևի երամաշմորի Հիմնա-

դրիս քարծրաքանդակ պատկերմ, և միւսոյն
վրայ մոյմ ճամգիտիմ յուշագիր մի. — սա՛
Միաբամութեամբ Վեր. Հ. Գործակալիմ փափուկ
մտածութիւնմ էր. — և այդ բաշխելու պահու
փոքրիկներէն միմ կարդաց ճետեալ աշխար-
նաքար ոտամատուրը.

Եթէ կան մարդիկ, որք խանձարուբէն
կը սկըսին ժրծել սիւքն անմահութեան,
Որք շընկճին բընաւ դարուց բեռին տակ՝ այլ միշտ ուռճանան,
Ոյց փառքն և պըսակք նախանձու շունչէն չեն խամբիր երբէք,
Ոյք կեանք տան և լոյս մի ամբողջ ազգի՝ զինչ բուսոց արև,
Որոց անուամբ դարք յէլըս պատմութեան կ'արձանագրբրուին,
Ահա՛, դա ինքն է հայրըս Մըխիթար:

Անդրիք և դափնիք, գովեստք, հիւսք ծաղկանց,
Ի՞նչ են այդպիսի ոգւոց վեհապանց,
Բայց սին պաճուճանք և լոկ հեգնութիւն.
Ինչպէս թէ ուզէր որ պատուել զսրև՝
Զահէր վառելով...
Այդպիսիք ինքեանց են լոյս և պըսակք,
Անկարտք փառաց:

Բայց ուր կը փայլէ սիրտ ազնրախոհ,
Ուր գորովալիր բուրեն ըզգացմունք,
Ընդ այնրս հաճի և ինք Մըխիթար:

Պանծալի օրուանս յանջինջ յիշատակ՝
Միտք ժիր և արթուն՝ ի վրսեմ քանդակ
Մեծի Նախաճօրս ըզկենդանագիրն
Բնծայէ այսօր որդւոց սիրատուն.
Զոր տեսեալ վերէն Մըխիթար՝ զըւարթ
Կը ձայնէ առ մեզ.

« Գեղեցիկ միտալքդ՝ ուր դրոշմած տեսնեմ
Զիմ ճըլգրիտ պատկեր՝ ինձ յոյժ սիրունք են.
Բայց սիրելագոյն՝ թէ իմ լաւութիւնքս
Ի խորըս սըրտիցդ ըլլան քանդակուած »:

Մ—Բուսիսցելեամ վարժարանի քարծրագոյն աւ-
շակերտք ևս իրեմց ամկեղծ և երախտապարտ
սրտի զգացումները ուզեցիմ խառնել Միսրաւ-
մութեամբ ամէն դասէ և ամէն կերպ բացաւ

սրուած ուրախական զգացմամբ ճետ. իրեմցմէ
միմ կարդաց ճետեալ զեղեցիկ արծակ գրու-
թիւնը.

Արհիսպատիւ Տէր, Մեծարգոյ վարդապետք

Ներելի ըլլայ մեզի ալ, ազնուութեամբ
հրախրուած այս հաս ներկայ՝ փոքրաթիւ

Մուրատ—Ռափայելի սաներուս, մըմջելու
քանի մը բառ՝ շքեղ հանդիսի մը մէջ, ուր
անսովբ ցնծում մ'է որ կ'իշխէ, զգա-
ցումներու ալիք մը՝ որ կը յորդէ, միաբար-
բառ ձայներու օխտանայ մը՝ որ կը բարձրա-
նայ վսեմ, անկեղծ, ինքնարեքարար դէպ ի

տանս գերազոյն Հիմնադիրը: Զտեսնել՝ չըլլար. եթէ կափուցանենք աչքերնիս ալ, միայն շլացմունքէ պիտի ըլլայ այն, և պիտի միանան հոն, մէկ ուժով, մեր ամէն զգայարանքները՝ զգալու, պատմելու թէ յիրաւի սրանչեղագործ միջուկայրի մը մէջ ենք: Հոս, վեր վար, մեր շորս կողմը, արդէն բոլոր իրմով լեցուն է. կը ծառալէ, կը մեծցընէ, կը շնչէ իրեն փառաւորութիւնը միայն, իրմով կը խօսի. և հոնաորական ձեւի մը մէջ ինկած չեմ ըլլար, եթէ ըսեմ, թէ իր հայրական ստուերը, միշտ կենդանի, կը պըտըտի դոս այս նուիրական որմերուս մէջ: Եւ հոս ամէն բան, ամէն խօսք, առանց շողումոյ է, առանց արտաքինայարդար երեւոյթի. և, Տիրեք տեղ մը, առարկան, աւելի արմանաւոր չէր գտնուած այսքան ցոյցի մը: Մենք զիւթուած ենք, իբրեւ յափշտակուած: Մեր ազգին համար, երանաշնորհ Մխիթար Աբբան, Աստուծոյ Նախախնամութեանը, պէտք է ըսել, ինչպէս զթութիւնն է, այսպէս է նաև հրաշալիերար: Ինչպէս տաճարի մը մէջ, սուրբի մը պատկերին դիմաց, ինչը կ'ազգէ մեզի, այս հանդիսական բուպէիս, միայն, պատկառանք հիացումն և ալօթիք: Եւ շատ իրաւամբ է, որ հոս, որդիքներու խանդավառ և իմաստուն խումբ մը, Աստուծոյ ետքը, իբրեւ երախտապարտ իրենց էութեանը, փնտռեն կարծես սաստուածացնելու այն գերաշխարհիկ մահկանացուն, և, զենն իրեն ոտքը, բոլորովին յուզուած, իրենց զգացումներուն ծալիկը, իրենց մըտքերուն բարձրագոյն թաշաղքը, իրենց մեծագոյն ուրախութիւնը: Ոչ քիչ կրնայ իբրեւ շափապանք բամբասել, խժժել իրենց այս պերճանքը: Մխիթար Աբբան, անընդհատ, երկու պարու փառք մ'է, մեր ազգին բարձր բարոյականը, զրազիտութիւնը, և այն՝ ինչ որ կ'իմանանք, կ'ըմբռնենք հայ իմաստով: Պիտի մնայ իր անունը՝ զարագլեյ մը իբրեւ խորհրդական նշանը՝ ազգային յիշատակարանի մը վրայ. և իր հիմնած Միաբանութիւնը, ինչպէս դիպակ մը, բոլոր հիւսուած մարգարիտներով, եկեղեցւոյ զարդերէն մէկը՝ Աստուծոյ դիմաց, ազգին պատիւը՝ օտարին պիմաց:

Մենք, Մուրատ-Ռափայելի տշակերտներս, երջանիկ, նախանձելի պէտք է ըլլանք, համարուինք, այսպիսի հայրերու որդիք ըլլալովնիս, և բաղդաւոր, հոս, այս վայրկեանին, այսչափ մօտէն իրենց հետ մասնակցեմունք Միաբանութեանը աստուածային Հեղինակին տօնին. ուր, մեր ամէն տկարութեամբ, կը զգանք, թէ մեր կողմանէ բոլորովին լուսթիւն մը՝ պէտք էր ըլլար իբրեւ յանցանք մը, միտքը զսպելը՝ տանջանք մը, առանց երախտագիտական ձեւի մը հանելու թողուլը այս հիւրոյթմ՝ մահացուցում մը: Ընդ հակառակն պէտք է օգուտ քաղենք այս գեղեցիկ, այս սիրայորպար ժամերէս, պարզեմք մեր սիրտը, որ իրեն սողոյթութեամբ թարմ է: Երանաշնորհ Մխիթար Աբբան քահանայութեան յորեղեանն է որ կը հռչակուի այսօր. և, հարկ է ըսենք, որ, ինչպէս այն նուիրական զէպքը հայ քահանայութեան իբրեւ վերանորոգում մ'է, այսպէս նաև է՝ հայ գաստիարակութեան իբրեւ զարագլուխ մը: Իրենն է պարծանքը, որով աւելի կանուխ յառաջողութեան ճամբան բացեցանք մեր ազգին պիմաց, տեսաւ լոյսը: Եւ մեր վարժարանին բարեբարներուն համար, եղաւ ինքը և ամբողջ իր հայակապ Միաբանութիւնն իբրեւ նախախնամութիւն մը: Առանց իր ոգւոյն, առանց իր միջոցին, այն վեհանձն առատասիրտներուն արծաթը, թերևս, և առանց թերևս, մնար անշահաւէտ և կորսուած բովբի մը մէջ: Մխիթար Աբբանորով է միայն՝ որ կը վայելենք մենք այս շնորհ՝ տօնականով: Մենք ալ իր մեծ գործոյն՝ մէյմէկ շողերն ենք, մէյմէկ արդիւնքները: Մխիթարեանց պերճանքը մերինն ալ է, և իրենց հետ պէտք է բաժնենք թէ՛ բերկրութիւնը, թէ ցաւը: Եւ այս բարի հրմայքներս, ո՛վ ընկերակիցք, ձեռքերնուս մէջ, Մխիթարայ և իր սուրբ Ուխտին, որ երջանկացուցին այնքան ընտանիքներ կրթութեան ուղիղ և իմաստուն վարչութեամբ մը, աղաղակեմք մեծածայր և լի թողով. կեցցէ՛ Մխիթար Աբբայ, կեցցէ՛ իր Միաբանութիւնը:

Շատ լաւ տպաւորութիւն լըաւ համըխաւ-
կանաց վրայ սոյս գրութիւնն աշակերտաց, ու-
րոմք իրենց ամիսն Վաստակաւոր Մեծատրաց
մէջ Միարամեթեանս արժամատր մերկայա-
ցուցիչներ գտնելով, մօտէն կը տեսնեն և կը վայե-
լեն Միիթարայ ըարկքները, և յետոյ կ'երթան
մոյմը ակուելու ուրիշներուն տղա Ի պատիւ Մը-

խիթարայ Կեցցե՛մերու ոլոտում մ'էր՝ Քձկեց
յամկարծ. ճառը աւարտած էր, ըսցց համդիւ-
սիմ վերջաբանն չէր այդ, Այլայլ գոյներով
մկարուած և շքեղ կերպով տպագրուած ոտա-
մաւոր մի, համդերծ Եւրոպայի, յաջորդեց ամ-
սիշապէս, որ դեռ աւելի ոգևորեց համդիւսակա-
մաց զգացումը և զուարթութիւնը.

Ը Ն Կ Ա Լ

Ծ Ա Ռ Ա Յ Դ Ա Ս Տ Ո Ւ Ծ Ո Յ

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ո Ւ Խ Տ Ի Ս

Ե Ի Հ Ա Յ Բ Մ Ե Բ Խ Ա Ն Դ Ա Կ Ա Ք

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ա Բ Բ Ա Յ

Լ Ո Ւ Ս Ա Ն Ո Ր Ո Գ Ա Ր Ծ Ա Ր Ծ Ի Զ

Ճ Ե Մ Ա Ր Ի Տ Կ Ր Ն Ի Յ Ե Ի Ի Մ Ա Ս Տ Ի Յ Յ Ա Զ Գ Ի Ս

Յ Ե Բ Կ Զ Ա Բ Բ Բ Բ Ե Բ Ե Բ

Ս Ր Բ Ա Դ Բ Ո Շ Մ Բ Ա Հ Ա Ն Ա Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Դ

Զ Դ Ո Ւ Զ Ն Ա Բ Ե Ա Յ Ս Ն Ո Ւ Է Բ

Խ Ո Ն Ա Ր Հ Յ Ա Ր Գ Ա Ն Ա Յ Ե Ի Ե Ր Ա Խ Տ Ե Ա Յ

Ս Ի Ր Ա Ս Ն Ո Ւ Ն Դ

Ո Ր Դ Ի Ո Յ Դ

ՔՆԱՐԵՐԳ

Շ այն երկանց մօր՝ ոյց պըտուղ Մըխթար,
Զօր ձօն սուրբ տայն ծընող՝ առնու երկնից Մայր.
Հոգին՝ զուարթնոց ի ջամբ՝ աճեալ ուուրբ, փափուկ,
Վաշ, յաղածրի տիս իսկ՝ զարգուն է մանուկ...
Իբր ի ծաղկոց հասեալ մեղուք թիւ ի թիւ,
Հիւս դայ մանուկս օթել առ գրունս իմաստնոց.
Ի ճիգն անդու ըզինի կըրթէ ուշն ի գիր,
Ի սիրտն անբիծ արծարծելով սիրոյն բոց:
Որպէս ի ջունչ տպականի խորակին
Դըլայ խարշափ տերեւոց՝ ոսաքն խամրին.
Բիւր վաստակոց և տըքնութեանց ընդ լըծով
Մարմինն հեծեաց, յորդեաց եւանդն իբրեւ ծով:
Ոչ գեռաբոյս ի տիս այնքան քաղցր երբէք
Են ծընողաց սիրագորով գիրկէ անջոյթ,
Ոչ տօթահեղձ ի ժամ խոնջեալ ռահորդին
Նինջ յանտառի հովոցն ի գիրգ դալարիս,
Զինչ Մըխթար մանուկ անտէր, ողբատ, հէք,
Անգէտ ըսկել ցաւոց՝ ընկճիլ ի ձանձրոյթ,
Կայ սփիւռ յորոշըս սեղանոյ Մօր Կուսին,
Զմայլեալ յանուրջս երկնապատկեր սքանչելիս...
Ի պատմութիւնս ազգաց ի սուրբ և հանուր,
Ի դարաւոր գոնգս արձանաց յարամուր,
Ժողովրդոց անցից ի բիւր պարոյրս հոծ,
Ծանօթ բնուից ահա բարբառ վեհագործ.
Եղիցի, էնն տաաց, Ուինչն ետ ի բաց՝
Զհրայայարմար կազմած մեծի եզերաց.
Եղիցի, թախս առ ի շըրթանցն ամօթխած,
Կորգեաց ըզբանն յերկնից՝ մարմնովրն պատեաց.
Եղիցի, Մայրն տաաց օրդւոյն՝ զուարթագին,
Եւ ամփոփեաց ըզնա յամուր հովանին:
Բամ, վեհագոյն քան ըզսանդուղսն Յակոբեան
Ընծայեցաւ չըքնաղ դարբիդ, Սուրբ Նըլան.
Յերկնից իջեալ Հոգւոյն ամբիծ օծութիւն
Եւ Մըխթար ել յանմահից սըրբութիւն:
Ոն, էջ առ մեզ երկնից բանբեր դու զուարթուն,
Ահա պըսակ՝ զարդ աշեւոր ճակատուն...
Հենդ գօրհնութիւն քո Հայր յակումբս ի բոլոր
Եւ տեւեսցէ յամայր յօգուտ և յանդորր...:

Բանաստեղծին խօսքը ընդունայն չեւաւ. երկնիմ ևս համդիտակից էր մեզ, մայիսի արեւը լոյս և ջիւղմութիւն կը սփռէր վերլմ. և երանամշոքոմ մախամայրս զօրեց իւր օրհմութիւնները իրեմ որդւոց վրայ, որոնք մոյթ օր լաւէմ կողով միա-ցեր էին արտով զինքը պատուելու համար:

Այսու վերջացաւ գրական հանդէսն, որ աւմնուն սրտին մէջ այն հաստատումն համդու-մը և առաջադրութիւնը դըւաւ, յառաջ վարե-լու Միխթարայ սկսած գործը՝ իրեմ բռնած ըզըրութեամբ, որով միշտ պտղաբերք և ամմահ պիտի մմամ յազգիս իւր ամունմ և արդիւնքներն: